

Michał Balcerzak

Q

&

A

**Międzynarodowa
ochrona
praw człowieka
przed
egzaminem**

LEGENDA

pytanie

wyjątek od zasad czy reguł / uwaga

najważniejsze informacje

norma prawna

niezbędna wiedza

literatura

zob. wcześniej opisane zagadnienia

orzecznictwo

uzupełnienie

przykład

Stan prawny na 1 marca 2025 r.

Wydawca
Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący
Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne
Anna Kunz

Projekt graficzny
Wojtek Janikowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-483-2

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

WYKAZ SKRÓTÓW

- CAT** – Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Konwencja przeciwko torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu)
- CEDAW** – Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet)
- CPT** – Committee for the Prevention of Torture (Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu)
- CRC** – Convention on the Rights of the Child (Konwencja o prawach dziecka)
- CRPD** – Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych)
- ECRI** – European Commission against Racism and Intolerance (Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji)
- EKPC** – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisana w Strasburgu 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- EKS** – Europejska Karta Społeczna, sporządzona w Turynie 18.10.1961 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67)
- ETPC** – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- ICCPR** – International Covenant on Civil and Political Rights (→ MPPOiP)

- ICED** – International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (Międzynarodowa Konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami)
- ICERD** – International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej)
- ICESCR** – International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (→ MPPGSiK)
- ICMW** – International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (Międzynarodowa konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.)
- KNZ** – Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana w San Francisco 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.)
- MPPGSiK** – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
- MPPOiP** – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- MTS** – Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
- ONZ** – Organizacja Narodów Zjednoczonych
- PDPC** – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
- Protokół nr 1** – Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu 20.03.1952 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1)
- Protokół nr 4** – Protokół nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Strasburgu 16.09.1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/2)

Protokół nr 7 – Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony 22.11.1984 r. w Strasburgu (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)

RE – Rada Europy

regulamin ETPC – Regulamin Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284/1)

Statut MTS – Statut Międzynarowego Trybunału Sprawiedliwości (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.)

SPIS TREŚCI

4	Wykaz skrótów
9	Wstęp
11	1 Pojęcie „prawa człowieka”. Aspekty historyczne
16	2 Koncepcja międzynarodowo chronionych praw człowieka po II wojnie światowej
26	3 Zasady podstawowe praw człowieka. Typologie praw człowieka
37	4 Źródła formalne ochrony praw człowieka w prawie międzynarodowym
45	5 Struktura i rodzaje zobowiązań międzynarodowych z zakresu praw człowieka
58	6 Odpowiedzialność prawnomiędzynarodowa za naruszenie praw człowieka
67	7 Dochodzenie odpowiedzialności państwa przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka
83	8 Organizacje międzynarodowe i systemy ochrony

92	9 Monitoring i kontrola wykonywania zobowiązań w systemie ONZ
106	10 Monitoring i kontrola wykonywania zobowiązań w systemie Rady Europy
113	11 Prawo do życia
124	12 Ochrona przed torturami i innymi formami złego traktowania
129	13 Ochrona przed niewolnictwem i poddaństwem oraz pracą przymusową
132	14 Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego
137	15 Prawo do rzetelnego procesu sądowego. Prawo do skutecznego środka prawnego
146	16 Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Prawo do małżeństwa i założenia rodziny
152	17 Wolność myśli, sumienia i religii
156	18 Wolność wyrażania opinii
161	19 Wolność pokojowych zgromadzeń i zrzeszania się
165	20 Prawo do poszanowania mienia
169	21 Pozostałe prawa i wolności chronione w systemie EKPC
174	Wykaz podręczników uwzględniających międzynarodową ochronę praw człowieka

WSTĘP

Niniejsze opracowanie opiera się na wieloletnim doświadczeniu dydaktycznym autora w nauczaniu praw człowieka na studiach prawniczych, administracyjnych, politologicznych i pokrewnych. Proponując formułę „pytań i odpowiedzi”, korzystałem przede wszystkim z treści zawartych w moim skrypcie pt. *Podstawy międzynarodowej ochrony praw człowieka* (Toruń 2017), które zostały w dużej mierze zmodyfikowane i uzupełnione.

Oferowane na polskich uniwersytetach wykłady i zajęcia z praw człowieka często mają autorski charakter, a ich program zwykle nawiązuje do specjalizacji i zainteresowań wykładowcy. Dlatego niniejszy zbiór pytań i odpowiedzi nie aspiruje do wyczerpania całej problematyki praw człowieka i ich ochrony. Może jednak stanowić tak zwany „dobry start” w studiowaniu międzynarodowej ochrony tych praw, w tym ich genezy, zagadnień podstawowych, instytucji, procedur oraz wybranych standardów materialnoprawnych.

Istotną częścią zbioru są treści dotyczące postępowania przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka oraz praw zawartych w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

Michał Balcerzak

Pojęcie „prawa człowieka”.

Aspekty historyczne

Co to są „prawa człowieka”?

Pojęcie „praw człowieka” nie ma jednej definicji. Zwykle rozumiemy pod tym pojęciem:

- ▶ koncepcję filozoficznoprawną, zakładającą, że w relacjach z władzą publiczną ludziom przysługują określone uprawnienia i wolności – powszechne (uniwersalne), czyli przysługujące każdej osobie i takie same dla wszystkich;
 - ▶ standardy oczekiwanego traktowania jednostek (ewentualnie grup jednostek, osób prawnych) przez państwo w różnych dziedzinach, w których władza publiczna swoim działaniem lub zaniechaniem wpływa potencjalnie lub rzeczywiście na określoną sferę życia osobistego i/lub społecznego tych jednostek;
 - ▶ zróżnicowany m.in. pod względem mocy prawnej zespół wzorców postępowania władzy publicznej wobec osób fizycznych (a niekiedy także innych podmiotów) pozostających w obrębie jej oddziaływania (jurysdykcja), które zostały wyrażone w aktach prawnych o charakterze krajowym lub międzynarodowym albo obowiązują jako normy zwyczajowe.
- Prawa człowieka można zatem w uproszczeniu określić jako uniwersalne, przyrodzone, niezbywalne prawa, które przysługują każdemu człowiekowi z racji jego godności i człowieczeństwa.

Czy „prawa człowieka” i „prawa podstawowe” to te same pojęcia?

Pojęcia „prawa człowieka” i „prawa podstawowe” mogą odnosić się do tego samego obszaru ochrony prawnej, ale nie są to synonimy.

Prawa podstawowe to prawa człowieka, które zostały uznane, ustanowione i zagwarantowane przez porządek prawny konkretnego państwa lub organizacji międzynarodowej.

W prawie UE występuje pojęcie „praw podstawowych” i oznacza prawa człowieka przysługujące jednostkom – a także osobom prawnym – w relacjach z UE i z państwami członkowskimi w takim zakresie, w jakim państwa stosują prawo UE.

Prawa podstawowe w UE skodyfikowano w Karcie praw podstawowych UE z 2000 r., która od momentu wejścia w życie traktatu lizbońskiego ma moc prawną równą traktatom.

Q

Czym jest prawo międzynarodowe praw człowieka?

Prawo międzynarodowe praw człowieka to zespół norm prawa międzynarodowego dotyczących ochrony tych praw. Prawo międzynarodowe zawiera regulacje obowiązujące między państwami (tzw. podmiotami pierwotnymi) i organizacjami międzynarodowymi (podmioty o kompetencjach wynikających z woli państw). Do katalogu podmiotów prawa międzynarodowego współczesna doktryna zalicza także inne podmioty o tzw. ograniczonych kompetencjach, w tym jednostki (osoby fizyczne).

Q

Czy idea praw jednostki i praw człowieka to to samo?

Historia idei praw człowieka nie jest tym samym co historia ich jurydyzacji. Ta pierwsza należy do sfery historii filozofii oraz historii doktryn polityczno-prawnych; z kolei historia obecności praw człowieka w aktach prawnych to część historii prawa (głównie europejskiej, ale także historii prawa innych państw, np. Stanów Zjednoczonych), a po części także historia ustrojów państwowych.

Należy odróżnić historyczny rozwój idei praw jednostki we wspólnocie politycznej od rozwoju idei praw człowieka jako praw każdej osoby, niezależnie od jej statusu w danej wspólnocie czy strukturze państwowej. Współcześnie utożsamiamy pojęcie praw jednostki i praw człowieka. Tymczasem dla zrozumienia ich

genezy konieczne jest uświadomienie sobie różnic pomiędzy tymi koncepcjami.

Rozwój idei praw jednostki we wspólnocie politycznej można zauważyć już w okresie starożytności, a następnie w średniowieczu. W czasach oświecenia idea praw jednostki nabrała nowego wymiaru filozoficznego i politycznego. Jednak dopóki prawa przysługiwały tylko wybranym, nie sposób mówić o idei tożsamej z dzisiejszą koncepcją praw człowieka.

Q

Od kiedy idea praw jednostki rozwijała się jako idea praw człowieka?

Jeśli pod pojęciem „praw człowieka” rozumiemy ideę praw uniwersalnych (przysługujących każdej osobie), przyrodzonych i niezbywalnych, to należy przyjąć, że w prawie międzynarodowym idea ta znalazła umocowanie od początku istnienia Organizacji Narodów Zjednoczonych, czyli od 1945 r. (Karta Narodów Zjednoczonych). Trzeba jednak zauważyć, że dyskusje nad koncepcją uniwersalnych praw człowieka poprzedzały ten moment i były prowadzone w środowiskach naukowych (np. Deklaracja o międzynarodowych prawach człowieka przyjęta w 1929 r. przez Instytut Prawa Międzynarodowego).

Q

Jakie wydarzenia były istotne dla rozwoju idei ochrony praw człowieka przed II wojną światową?

Pomniki prawa dawnego konstytucjonalizmu (czyli m.in. Bill of Rights z 1689 r., Deklaracja Praw Wirginii z 1776 r., francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r., polska Konstytucja 3 Maja z 1791 r.) stanowiły wkład w rozwój idei praw jednostki, ale nie były przełomowe dla kwestii włączenia tych praw w obręb zainteresowania społeczności międzynarodowej. O początkach internacjonalizacji pewnych zagadnień z zakresu praw jednostki można mówić dopiero w wieku XIX. Paradoksalnie sam wiek XIX nie był czasem rozkwitu idei praw jednostki jako doktryny politycznej

i filozoficznej. Jednak z perspektywy prawa narodów był to wiek przynoszący zainteresowanie społeczności międzynarodowej dwoma doniosłymi zagadnieniami z zakresu praw jednostki: niewolnictwem oraz losem ofiar wojny.

Delegalizacja niewolnictwa w XIX wieku obejmowała:

- ▶ akty prawa krajowego (ustawa o zakazie handlu niewolnikami w Imperium Brytyjskim – 1807 r., zniesienie niewolnictwa w Imperium Brytyjskim – Abolition Slavery Act w 1833 r., Proklamacja emancypacji prezydenta A. Lincolna – 1863 r., XIII poprawka do Konstytucji USA – 1865 r. – zniesienie niewolnictwa we wszystkich stanach USA);
- ▶ akty i działania międzynarodowe (potępienie handlu niewolnikami na kongresie wiedeńskim w 1815 r. jako „sprzeczny z zasadami humanitaryzmu i moralności”, konwencje międzynarodowe o zwalczaniu handlu niewolnikami – także dwustronne, akt końcowy konferencji berlińskiej (1885), zwołanej w celu podziału Afryki między europejskie mocarstwa kolonialne, deklarował zakaz handlu niewolnikami).

Należy odnotować, że znoszenie niewolnictwa było procesem długotrwałym i napotyającym opory.

Odnosnie do rozwoju prawnej ochrony ofiar wojny w XIX wieku należy wymienić:

- ▶ powstanie Międzynarodowego Komitetu Pomocy Rannym Żołnierzom w 1863 r. (z inicjatywy Jeana Henriego Dunanta, szwajcarskiego kupca i filantropa, autora *Wspomnień z Solferino*, 1862), z udziałem delegacji państwowych i organizacji niepaństwowych, od 1876 r. pod nazwą Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża;
- ▶ konferencję międzynarodową w Genewie (1863);
- ▶ przyjęcie I Konwencji genewskiej w 1864 r.;
- ▶ Konwencja genewska o polepszeniu losu chorych i rannych w armjach czynnych, z 1929 r.

Do rozwoju idei praw człowieka przyczyniły się także następujące okoliczności i zdarzenia prawno-historyczne:

- próby humanizacji konfliktów zbrojnych – rozwój międzynarodowego prawa wojennego (pierwsze deklaracje i traktaty w XIX wieku, kodyfikacja prawa wojennego: konwencje haskie z 1899 i 1907 r.);
- system ochrony mniejszości narodowych w Lidze Narodów (prawo petycji);
- powstanie Międzynarodowej Organizacji Pracy (1919 r.) i jej działalność w zakresie praw pracowniczych;
- koncepcja opieki dyplomatycznej (uprawnienie państwa do wystąpienia w obronie własnego obywatela przebywającego za granicą, gdy doszło do naruszenia prawa).

Literatura

- M.-B. Dembour, *What Are Human Rights?*, „Human Rights Quarterly” 2010/32
- K. Drzewicki, *Internationalization of Human Rights and Their Juridization* [w:] R. Hanski, M. Suksi, *An Introduction to the International Protection of Human Rights. A Textbook*, Turku 2004
- T. Jasudowicz i inni, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010
- M. Merkwa, *U źródeł idei praw człowieka. Kształtowanie prawnych i filozoficznych podstaw koncepcji praw człowieka*, Lublin 2018
- W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011
- M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka*, Lublin 1999
- J. Sandorski, *Opieka dyplomatyczna a międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Poznań 2006
- C. Tomuschat, *Human Rights. Between Idealism and Realism*, Oxford 2011
- Księga Jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, t. I, *Pomniki praw człowieka w historii*, red. H. Wajs, R. Witkowski, Warszawa 2008
- J. Zajadło, *Dylematy humanitarnej interwencji*, Gdańsk 2005
- J. Zajadło, *Studia Grotiana*, Gdańsk 2004

Koncepcja międzynarodowo chronionych praw człowieka po II wojnie światowej

Jakie były poglądy Herscha Lauterpachta na kwestię uniwersalnych praw człowieka?

Sir Hersch Lauterpacht (1897–1960) był profesorem prawa międzynarodowego na Uniwersytecie w Cambridge i jednym z najwybitniejszych przedstawicieli tej dyscypliny w XX wieku. Jego autorska wizja międzynarodowo chronionych praw człowieka, podbudowana solidnymi rozważaniami filozoficznymi, stanowiła najlepiej opracowaną propozycję internacjonalizacji praw człowieka napisaną przez prawnika międzynarodowego w latach 40. XX wieku. Koncepcje H. Lauterpachta zostały opublikowane niemal równolegle do dyskusji o miejscu praw człowieka w konstrukcji nowej organizacji światowej. Dużo wcześniejsza koncepcja André Mandelstama była zdecydowanie mniej znana i powoływana w dyskusjach na ten temat.

Wprowadzeniem do rozważań o międzynarodowym uznaniu ochrony praw człowieka jest referat, który został wygłoszony przez H. Lauterpachta w Towarzystwie Grocjuszowskim (The Grotius Society) w grudniu 1942 r. i opublikowany w 1943 r. pt. *The Law of Nations, the Law of Nature, and the Rights of Man*. Lauterpacht postawił sobie za cel zbadanie, czy idee praw jednostki charakteryzują się ciągłością prawnohistoryczną i polityczną. W artykule z 1942 r. autor podkreślił antyczną proveniencję „naturalnych praw jednostki” – obecnych w filozofii greckiej i rzymskiej, myśli chrześcijańskiej,

oświeceniowej (idee Johna Locke'a), a także w historii konstytucjonalizmu od końca XVIII aż do XX wieku. Następnie H. Lauterpacht zwrócił uwagę na trwającą od wieków krytykę praw naturalnych i podnoszony przez krytyków problem uzależnienia tych praw od woli państwa, co czyni z nich w istocie część prawa pozytywnego. To z kolei skłoniło autora do poszukiwania źródeł praw naturalnych jednostki, które byłyby niezależne od woli i nadrzędne wobec prawa państwowego. Wyróżnił on dwa takie źródła: po pierwsze, prawo naturalne rozumiane jako ograniczenie wpisane w charakter prawa pozytywnego i standard sprawiedliwości; po drugie, prawo narodów, które już przed II wojną światową zaczynało być nazywane prawem międzynarodowym.

Lauterpacht argumentował za przyjęciem Międzynarodowej Karty Praw Człowieka (International Bill of the Rights of Man) nie jako deklaracji zasad, lecz jako części prawa pozytywnego, zarówno w systemach prawa konstytucyjnego, jak i całej społeczności państw (czyli w prawie międzynarodowym). Jego zdaniem powstanie Karty znajdowało umocowanie zarówno w historii idei ochrony praw jednostki, jak i w koncepcji prawa naturalnego, a także w przekonaniu o wartości osoby ludzkiej jako podmiotu ochrony prawnej.

Q

Jakie stanowiska polityczne wobec koncepcji ochrony praw człowieka wyrażały państwa koalicji antyhitlerowskiej w czasie II wojny światowej?

Do inicjatyw i stanowisk politycznych w czasie II wojny światowej, które zaowocowały dowartościowaniem koncepcji praw człowieka jako jednego z celów prowadzenia wojny oraz projektu ich umiędzynarodowienia w rzeczywistości powojennej, należy zaliczyć:

- przemówienie brytyjskiego ministra spraw zagranicznych, Lorda Halifaxa, w dniu 7 listopada 1939 r., w którym odniósł się do naruszeń praw człowieka w III Rzeszy;
- przemówienie prezydenta F.D. Roosevelta do Kongresu USA w dniu 6 stycznia 1941 r. (tzw. State of the Union address),

w którym nawiązał on do czterech wolności: wolności słowa (*freedom of speech and expression*), wolności wyznania (*freedom of worship*), wolności od niedostatku (*freedom from want*) i wolności od strachu (*freedom from fear*);

- Kartę Atlantycką z 14.08.1941 r. – efekt politycznych ustaleń pomiędzy F.D. Rooseveltem i W. Churchillem odnośnie do strategii wobec trwającej wojny oraz wspólnych założeń co do ładu powojennego;
- Deklarację Narodów Zjednoczonych, podpisaną w Waszyngtonie 1.01.1942 r., stanowiącą wspólną deklarację polityczną dwudziestu sześciu państw, odwołującą się do Karty Atlantyckiej i zawierającą zobowiązanie do pełnego zaangażowania w walkę z państwami osi oraz niezawierania z tymi państwami odrębnego zawieszenia broni lub pokoju.

Q

Na czym polegała „koncepcja czterech wolności” Franklina Delano Roosevelta?

Koncepcja czterech wolności F.D. Roosevelta zyskała rozgłos, choć warto podkreślić, że była to przede wszystkim idea polityczna. Nie miała ona aspiracji kodyfikacyjnych ani planów instytucjonalizacji międzynarodowej ochrony praw człowieka, co w początkowych latach II wojny światowej było przedwczesne.

Znamienne jest, że Roosevelt wygłosił swoje przemówienie 6 stycznia 1941 r., zanim Stany Zjednoczone przystąpiły do wojny. Warto również zauważyć, że idea „czterech wolności” była sformułowana jeszcze wcześniej. Już w połowie 1940 roku Roosevelt wypowiadał się na temat wolności informacji, wolności religii, wolności ekspresji oraz wolności od strachu. Co więcej, w tym zestawieniu pojawiła się także „wolność od niedostatku” (*freedom from want*), która stanowiła swego rodzaju „piąty element”.

Do historii polityki koncepcja Roosevelta przeszła jednak pod nazwą „cztery wolności”. Nie była ona jeszcze zapowiedzią bezpośredniego